

Jerzy Laskowski

Rodzina w ujęciu Talcotta Parsonsa

Collectanea Theologica 52/1, 75-83

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. JERZY LASKOWSKI SJ, WARSZAWA

RODZINA W UJĘCIU TALCOTTA PARSONSA

Od wielu lat T. Parsons — amerykański socjolog, funkcjonalista — zajmuje się zagadnieniem trwałości i spójności systemu społecznego, czemu daje wyraz niemal we wszystkich ważniejszych pracach¹. Według teorii Parsonsa rodzina nie jest rzeczywistością wyizolowaną, ani miniaturą społeczeństwa wpisaną w duży organizm społeczny, lecz stanowi podsystem społeczeństwa globalnego². Zatem te same czynniki, które decydują o trwałości każdego systemu społecznego, odgrywają również doniosłą rolę w trwałości i spójności rodziny.

Jak wiadomo, system społeczny jest układem współzależnych, wzajemnie powiązanych w jedną całość działań ludzkich i każda jednostka ma w nim ściśle określony status, który wyznacza rolę. Poprawne funkcjonowanie systemu społecznego wymaga więc koordynowania statusów, ról i potrzeb członków systemu. Braki w zaspokajaniu potrzeb szybko odbijają się negatywnie na współpracy i powodują inercję systemu.

O spójności systemu społecznego decydują także czynniki kulturowe, społeczne i osobowościowe. Wspólna kultura jest bowiem pośrednikiem i stabilizatorem interakcji między ludźmi, a wartości, jakich jest przekaznikiem, nadają sens ludzkiemu działaniu, wywierają wpływ na wybór celów, ułatwiają dzielenie ich z innymi, sprzyjają nawiązywaniu kontaktów. Nie tylko jednak wartości, również normy, zwłaszcza normy zinstytucjonalizowane³, spełniają funkcję spoidel społecznych. O organizacji określonego systemu decydują czynniki społeczne, które dochodzą do głosu

¹ Do głównych prac Talcotta Parsonsa zalicza się: *The Structure of Social Action*, 1937; *Essays in Sociological Theory*, 1949; *The Social System*, 1951; *Family, Socialization and Interaction Process*, 1955 (z R. Balesem i innymi); *Social Structure and Personality*, 1963; *Sociological theory and Modern Society*, 1967; *The system of Modern Societies*, 1971.

² T. Parsons i R. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, Glencoe 1955, 19.

³ Kultura ulega krystalizacji i zwiększa się jej wpływ przez to, że zostaje zinstytucjonalizowana w systemy społeczne (*The Social System*, Glencoe² 1964, 68—112).

przede wszystkim w rolach, jakie jednostka pełni w ramach tego systemu.

Role społeczne nabierają cech trwałości, w wyniku ich instytucjonalizowania. Co więcej, instytucjonalizacja ról przyczynia się do równowagi systemu w jego ściśle określonym układzie społeczno-kulturowym⁴. Osobowość⁵ ma związek z motywacją, która skłania człowieka do przejawiania aktywności na rzecz zaspokajania własnych potrzeb, ta osobowość właśnie decyduje o jakości pełnionych ról. „Zaburzenia całokształtu osobowości — twierdzi Parsons⁶ — wiążą się z problemem umiejętności pełnienia ról i wykonywania zadań”. Człowiek o osobowości zdrowej i dojrzałej, zwłaszcza pod względem afektywnym i psychicznym, jest zdolny wywiązać się dobrze zarówno z ról łatwych jak i trudniejszych, które wymagają zdyscyplinowania wewnętrznego i poczucia odpowiedzialności. Potrafi pełnić role wymagające, ponieważ kieruje się nie tylko motywacjami doraźnymi, zewnętrznymi, ale również wewnętrznymi, umie pracować dla celów odległych, poprawnie ocenia siebie, innych ludzi z którymi współdziała, sytuację w jakiej się znajduje, stać go na przedkładanie interesu grupy nad własną korzyść.

Parsons dostrzega występowanie współzależności między systemem kultury, systemem społecznym a osobowością. W znacznym stopniu decyduje o tej współzależności proces internalizacji, w ramach którego następuje przekształcanie zasad i wartości heterogenicznych w stosunku do osobowości jednostki w jej osobiste wartości. Człowiek „uwewnętrznia”, internalizuje nie tylko normy moralne — na co zwrócił już uwagę Freud — ale wszystkie składniki kultury grupy, w której żyje. Dzięki internalizacji człowiek przyswaja sobie wartości i normy środowiska, w wyniku czego stają się one częścią struktury jego osobowości, wpływają na jego postępowanie, pozwalają innym lepiej zrozumieć motyw jego zachowań. W wyniku internalizacji człowiek jest powiązany z szerszym społeczeństwem i uczestniczy w bardziej lub mniej zintegrowanym systemie wartości społecznych. Z systemem społecznym osobowość jest powiązana przede wszystkim poprzez role, jakie odgrywa jednostka w określonym systemie.

Parsons określa rolę społeczną jako „zorganizowany system uczestniczenia jednostki w systemie społecznym, ze szczególnym

⁴ Według Parsonsa instytucjonalizacja wzorów orientacji na wartości jest doniosłym czynnikiem stabilizacji samego systemu (*Tamże*, 52).

⁵ Parsons dał wyraz zainteresowaniu osobowością człowieka w szczególności w książkach: *Family, Socialization and Interaction Process; Social Structure and Personality*. Ta druga praca została wydana w języku polskim pt. *Struktura społeczna a osobowość*, Warszawa 1969.

⁶ T. Parsons, *Struktura społeczna a osobowość*, 336.

uwzględnieniem zorganizowania systemu jako kolektywu”⁷. W określeniu tym, socjolog amerykański akcentuje złożoność systemu społecznego i zwraca uwagę, że pełnienie ról zapewnia uczestniczenie w nim w sposób zorganizowany. Właściwe pełnienie ról społecznych związanych z życiem rodzinnym wymaga osobnego omówienia.

Role ekspresyjne i instrumentalne

Trwałość i wewnętrzna równowaga systemu rodzinnego wymagają zróżnicowania ról na ekspresyjne i instrumentalne. Rola instrumentalna przejawia się w podejmowaniu pracy zawodowej, która ma zapewnić całej rodzinie podstawowe warunki życia, przy czym predysponuje również do nawiązywania i utrzymywania kontaktów z szerszym kręgiem społecznym oraz stanowi kryterium określające miejsce rodziny w społeczeństwie⁸. Rola instrumentalna sprzyja ponadto zajmowaniu uprzywilejowanej pozycji w stosunku do innych członków rodziny. Osoba, która pełni rolę instrumentalną, przewodzi, podejmuje zasadnicze decyzje w życiu rodziny, ale tylko w niewielkim stopniu angażuje się w prace domowe. Troska o utrzymanie domu należy do osoby pełniącej rolę ekspresyjną. Ta rola bowiem ma bezpośredni związek z życiem wewnątrzrodzinnym⁹; przejawia się w dbałości o dom, w trosce o zaspokajanie potrzeb emocjonalnych domowników, a przede wszystkim w zapobiegliwości związanej z wychowaniem dzieci.

Parsons opowiada się za specjalizacją ról w rodzinie determinowaną przez płeć. Kobieta — jego zdaniem¹⁰ — jest predysponowana przez naturę do pełnienia roli ekspresyjnej. Natomiast mężczyzna powinien pełnić rolę instrumentalną¹¹. Zróżnicowanie ról na ekspresyjne i instrumentalne jest postulatem, który warunkuje

⁷ „Role is the organized system of participation of an individual in a social system, with special reference to the organization of that social system as a collectivity” (T. Parsons, *Social Structure and Personality*, London 1965, 261).

⁸ T. Parsons, *Eléments pour une sociologie de l'action*, Paris 1955, 143.

⁹ T. Parsons, *Struktura społeczna a osobowość*, 89.

¹⁰ Matka jest szczególnie mocno związana z dzieckiem od początku jego istnienia. Cięża, poród, a przede wszystkim karmienie własną piersią predysponuje ją do pełnienia roli ekspresyjnej. „Ogólnie znany jest fakt, że kobiety są w pierwszych latach życia dziecka dużo silniej z nim związane niż mężczyźni, przy czym karmienie piersią gra tu podstawową rolę jest pierwszą z przyczyn, dla których rolę kobiety w rodzinie i na zewnątrz niej należy uznać za dużo bardziej ekspresyjną niż rolę męską” (*tamże*, 89).

¹¹ T. Parsons i R. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, London² 1968, 22—26.

trwałe istnienie rodziny jako małej grupy¹². Podział ról zapewnia nie tylko prawidłowe funkcjonowanie wymiaru strukturalnego rodziny podstawowej, ale oddziałuje również pozytywnie na wychowanie dzieci poprzez proces kateksji¹³, identyfikacji¹⁴ oraz internalizacji¹⁵.

We wczesnym okresie życia dziecka spełnia doskonale rolę wychowawcą kochająca matka. Identyfikacja wytwarza się między nią a dzieckiem w fazie oralnej, kateksja ma miejsce w okresie między fazą oralną a edypalną, natomiast internalizacja lub introjekcja wywala się w okresie edypalnym¹⁶.

Niemowlę jest od matki uzależnione całkowicie: przyjmowanie pokarmów, elementarne wygody i poczucie bezpieczeństwa może jemu najlepiej zapewnić matka. Nawiazywanie kontaktu z małym dzieckiem w celu zaspokojenia jego potrzeb fizjologicznych jest również źródłem przeżyć emocjonalnych. Między matką a dzieckiem rozwija się powoli skomplikowany język komunikacji emocjonalnej. Kiedy doznaje miłości od matki, uczy się ją kochać, internalizuje symbole ekspresji emocjonalnej i przy ich pomocy komunikuje matce swoje uczucia. Wymiana wzajemnych gratyfikacji sprawia, że dziecko przywiązuje się do matki, zwraca uwagę na jej reakcje, stara się jej podobać. „Okres, w którym przywiązanie miłosne dziecka do matki jest najsilniejsze, to okres zdobywania podstawowych umiejętności — chodzenia, które w pewnym sensie jest podstawą wszelkich czynności motorycznych, oraz mówienia, które jest podstawą umiejętności porozumiewania się”¹⁷. Wszystkie rodzaje przeżyć małego dziecka wpływają na kształtowanie się struktury jego osobowości. Jednak pierwszych, najbardziej znaczących

¹² Parsons opowiada się za koniecznością podziału ról w rodzinie nuklearnej, opierając się m. in. na pracach Roberta Balesa. Pisze: „The first is the very general fact about groups, which Bales has brought out, namely that the stability of a small group is highly dependent, both on the differentiation of instrumental and expressive leadership roles and on a coalition of the instrumental and expressive leaders” (T. Parsons, *Family Structure and the Socialization of the Child*, w: T. Parsons i R. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, London² 1968, 96).

¹³ Kateksja wyraża emocjonalne znaczenie obiektu (osoby), z którym człowiek nawiązuje kontakt. Przywiązanie do obiektu ma miejsce, kiedy daje on zadowolenie, odrzucenie zaś występuje w przypadku uznania go za szkodliwy (T. Parsons i E. Shils, *Toward a General Theory of Action*, Harvard 1951, 5).

¹⁴ Identyfikacja polega na utożsamianiu się z osobą, z jej przeżyciami, z którą nawiązało się silną więź emocjonalną.

¹⁵ Internalizacja ma związek z „socjalizacją” osobowości, w ramach którego jednostka „uwewnętrznia” kulturowo uwarunkowane systemy symboli, reguły wartości heteronomiczne w stosunku do jednostki stają się autonomiczne.

¹⁶ T. Parsons, *Struktura społeczna a osobowość*, 117.

¹⁷ *Tamże*, 129.

dostarcza dziecku systematyczny kontakt z matką naturalną lub zastępczą. W następnych etapach rozwoju zwiększa się wpływ wychowawczy innych osób: ojca, grupy koleżeńskiej, wychowawców, ale odbywa się on zawsze na zasadzie identyfikacji, kateksji i internalizacji. Jakość późniejszego oddziaływania wychowawczego jest w pewnej mierze uwarunkowana wczesnymi kontaktami z matką. Dlatego tym wczesnym kontaktom przypisuje się tak doniosłe znaczenie. Role matki i ojca są ściśle uwarunkowane funkcjami, jakie spełnia rodzina w społeczeństwie. W modelu teoretycznym Parsonsa funkcja jest z reguły pierwotna wobec struktury, która przyjmuje formę utrwaloną i jest rozpatrywana w kategorii wymogów stabilności systemu.

Funkcje rodziny współczesnej

Rozwój życia społeczno-gospodarczego pomniejszył wiele funkcji jakie rodzina pełniła przez całe stulecia w wymiarze makro- i mikrospołecznym. W wymiarze makrospołecznym rodzina przestała być w społeczeństwie uprzywilejowanym ośrodkiem produkcyjno-ekonomicznym, utraciła wyraźnie znaczenie polityczne. Obecnie nie rodzina jako całość, ale poszczególne jednostki uczestniczą w życiu politycznym. Każdy członek rodziny ma prawo do posiadania własnych poglądów politycznych. W wymiarze mikrospołecznym rodzina nie daje zawodu, pracy, zabezpieczenia w przypadku choroby czy starości. Wszystkie te funkcje przejęły wyspecjalizowane instytucje społeczne: szkoły, zakłady pracy, ubezpieczalnie, szpitale.

Parsons jest przekonany, że redukcja funkcji spełnianych kiedyś przez rodzinę jest zjawiskiem korzystnym, ponieważ współczesna grupa rodzinna stała się jednostką bardziej wyspecjalizowaną, może precyzyjniej spełniać funkcje, jakie przy niej pozostały. Do podstawowych funkcji społecznych rodziny współczesnej zalicza Parsons socjalizację pierwotną dzieci i stabilizację osobowości dojrzałej¹⁸.

Socjalizacja pierwotna dzieci

Specjalizacja umożliwia przyswajanie systemu wartości środowiska społecznego i przyczynia się do zdobywania podstaw i wartości niezbędnych do pełnienia określonych ról społecznych, funkcjonalnych wobec systemu. Socjalizacja pierwotna ma miejsce w obrębie rodziny, w okresie preedypalnym. Natomiast w okresie postedypalnym przebiega głównie poza rodziną. Doniosłą rolę w socjalizacji odgrywa identyfikacja¹⁹. Parsons zwraca uwagę na związek

¹⁸ Tamże, 271.

¹⁹ Tamże, 138.

między socjalizacją dziecka, która decyduje o strukturze jego osobowości a strukturą rodziny. We wczesnym okresie socjalizacji doniosłe znaczenie ma trwała relacja z tym samym „przedmiotem” — matką, wpływa ona na stabilność „osobowości” dziecka²⁰. Drugim warunkiem socjalizacji jest występowanie relacji nacechowanej miłością między matką a dzieckiem. Relacja ta umożliwia przeżycie przywiązania, identyfikacji z matką²¹. Proces socjalizacji, a tym samym zdobywanie osobowości rozpoczyna się od powstania głębokiego i pod pewnym względem nie wygasającego przywiązania do matki²². Identyfikacja z ojcem, która występuje w późniejszym okresie życia dziecka jest również ważna w procesie socjalizacji. Ojciec jawi się dziecku jako osoba odpowiedzialna za rodzinę. Jego autorytet ma swoje źródło m. in. w dobrze spełnianej roli instrumentalnej. Ojciec jest dla dziecka prototypem dorosłej męskości²³. Parsons wypowiadając się na temat socjalizacji pierwotnej w rodzinie daje pośrednio wyraz przekonaniu, że najlepsze warunki kształtowania człowieka istnieją w domach, gdzie jest wyraźny podział ról na ekspresyjne i instrumentalne. Jakość społeczeństwa w rodzinie rzutuje w znacznym stopniu na przebieg form społecznienia poza kręgiem środowiska domowego.

Stabilizacja osobowości dojrzałej

Życie małżeńskie i rodzinne jest źródłem bogatych przeżyć emocjonalnych. Wzajemna miłość i oddanie między małżonkami ułatwiają odzyskanie równowagi uczuciowej, czynią osobowość bardziej odporną na działanie niekorzystnych sił zewnętrznych i wewnętrznych, nadają osobowości formę stabilną. Głęboki wpływ na życie uczuciowe jednostki ma miłość rodzicielska okazywana dzieciom w rodzinie. W miłości do dziecka dochodzą do głosu przeżycia z własnego dzieciństwa²⁴. Dzięki nim rodzice potrafią lepiej zrozumieć swoje dziecko i nawiązać z nim pełniejszy kontakt. Miłość do dziecka wysubtelnia psychikę osoby dorosłej, mobilizuje do

²⁰ T. Parsons, *Family Structure and the Socialization of the Child*, w: *Family, Socialization and Interaction Process*, London² 1968, 43.

²¹ *Tamże*, 67.

²² T. Parsons, *Struktura społeczna a osobowość*, 369.

²³ *Tamże*, 83.

²⁴ Parsons podkreśla doniosłe znaczenie własnego dzieciństwa. Powiada, że nie tylko pełnienie roli matki, ale również „roli ojca jest długim ciągiem powtórzeń przy odwróconym układzie ról, własnych doświadczeń danej osoby z okresu dzieciństwa, poczynając od niemowlęctwa aż do ostatniego uniezależnienia się od orientacji rodziny. Dlatego też w sensie głębszym i nieco subtelniejszym wzajemny stosunek partnerów małżeńskich wobec siebie jest nie tylko powtórzeniem ich relacji wobec swoich rodziców, lecz — w swej fazie erotycznej — zawiera głębokie odniesienie symboliczne do erotyzmu wczesnodziecięcego” (*tamże*, 375).

wysiłku. Parsons podkreśla doniosłe znaczenie uczuć w życiu człowieka i wiąże je z rozwojem życia w rodzinie.

Funkcja socjalizacji pierwotnej dziecka i funkcja stabilizacji osobowości dojrzałej nie mają charakteru antagonistycznego, ale są ściśle ze sobą powiązane.

Ocena teorii

Poglądy Talcotta Parsonsa na temat życia rodzinnego, zwłaszcza lansowany przez niego podział ról wskazuje, że opowiada się on za tradycyjnym modelem rodziny amerykańskiej, który odbiega od modelu propagowanego w krajach socjalistycznych. Choć propagowana przez niego struktura życia rodzinnego ma charakter zachowawczy, zawiera wiele elementów pozytywnych, godnych zainteresowania się nimi.

Elementy pozytywne

Wyeksponowanie funkcji socjalizacji pierwotnej dziecka i stabilizacji osobowości dojrzałej ma znaczenie społeczne, szczególnie obecnie w okresie intensywnych przeobrażeń życia społecznego, które wywołują dużo napięć emocjonalnych, rodzą poczucie osamotnienia, izolacji. Podział na role ekspresyjne i instrumentalne sprzyja integracji życia wewnątrzrodzinnego, ułatwia stworzenie w domu właściwego klimatu nacechowanego ciepłem emocjonalnym i rzeczowością. Specjalizacja ról — jak się wydaje — sprzyja doskonaleniu się w ich pełnieniu. Brak specjalizacji może spowodować zanik jednej z ról lub jej przerost w życiu rodzinnym, co może się odbić niekorzystnie na klimacie domu, a przede wszystkim na socjalizacji dzieci.

Pozytywne znaczenie w teorii Parsonsa ma podział ról według płci. Związanie roli ekspresyjnej z kobietą, instrumentalnej zaś z mężczyzną jest w znacznym stopniu uwarunkowane biologicznie i kulturowo oraz sprzyja właściwemu rozwojowi dziecka. Kobieta rodzi dzieci, karmi, co predysponuje ją bardziej do pełnienia roli ekspresyjnej, przynajmniej w stosunku do dzieci. Teoretycznie rzecz biorąc, niejedna kobieta może z powodzeniem pełnić rolę instrumentalną, a mężczyzna rolę ekspresyjną. Ale indywidualne odchodzenie od modeli i wzorów kultury może wywołać nieprzewidziane skutki, chociażby w formie braku przystosowania się młodego pokolenia do życia w społeczeństwie. Role społeczne nie są prywatnymi dyrektywami postępowania, ale mają wymiar społeczny i wywierają wpływ na kształtowanie się osobowości człowieka. Nadmierna aktywizacja zawodowa kobiet wywołuje szereg ujemnych zjawisk społecznych: obniżenie liczby urodzeń, wzrost rozwodów, brak dostatecznej opieki nad dziećmi.

wpracowania nowego modelu lub przeprowadzenia pewnych poprawek w już istniejących w taki sposób, by zmodyfikowany uwzględnił dobro dziecka, słuszne aspiracje kobiety, relacje interpersonalne i przyczynił się do socjalizacji dzieci oraz stabilizacji osobowości dojrzałej.

LA TEORIA DELLA FAMIGLIA CONCEPITA DA T. PARSONS

Talcott Parsons vede la famiglia come un sistema sociale. La stabilità, la compattezza interna e l'equilibrio del sistema familiare esigono la differenziazione dei ruoli in espressivi e strumentali. Il ruolo espressivo dovrebbe essere compiuto dalla donna, quello strumentale dall'uomo. Un buon assolvimento di questi ruoli influisce favorevolmente sull'esecuzione delle funzioni fondamentali della famiglia contemporanea: socializzazione dei figli e stabilizzazione della personalità adulta. Nonostante molti aspetti positivi la teoria della famiglia del Parsons non tiene conto delle trasformazioni socio-economiche in atto, non è collocata nella realtà sociale, per cui possiede una limitata forza d'azione sociale. Per poter divenire una forza ispiratrice dovrebbe essere notevolmente modificata.

Misjonarz na wyspie Flores

Akademia Teologii Katolickiej wydaje obszerne, bogato ilustrowane dzieło ks. Czesława Osieckiego SVD pt. *Misjonarz na wyspie Flores*.

Książka jest owocem 15-letnich doświadczeń pracy misyjnej na wyspie Flores. Ukazywane i przeżywane fakty, wydarzenia i problemy noszą cechę autentyzmu i obiektywizmu. Dzieło ujęte jako dziennik obejmuje rok pracy i w jego ramach zapoznaje z niezwykle bogatą, różnorodną i aktualną problematyką życia misyjnego, zwłaszcza w dziedzinie szkolnictwa.

Zamówienia należy kierować na adres:
Dział Administracyjno-Gospodarczy ATK,
01-653 Warszawa, ul. Dewajtis 3.